

Maria GYEMANT, Drd.
Conducător: Prof. Univ. Dr. Andrei MARGA
Susținere: 10 iunie 2011

Intenționalitate și Inconștient
Reflecții cu privire la funcționarea vieții psihice
pornind de la primul Husserl și de la Freud

- referat -

Lucrarea cu acest titlu face obiectul unei teze de doctorat intitulată „Intenționalitate și Inconștient. Reflecții cu privire la funcționarea vieții psihice pornind de la primul Husserl și de la Freud”. Această teză va fi susținută în 10 iunie 2010 în fața unui juriu internațional compus din Jocelyn Benoist (Universitatea Paris 1), Andrei Marga (Universitatea Babeș-Bolyai Cluj), Rudolf Bernet (Arhivele Husserl Louvain, Universitatea Louvain), Laszlo Tengelyi (Universitatea Wuppertal) și Laurent Perreau (Universitatea Picardie Jules Verne, Amiens).

Miza acestei lucrări este de a arăta întinderea și limitele conceptului husserlian de intenționalitate. Odată ce aceste limite au fost expuse, noi propunem ca teoria husserliană a intenționalității să fie completată de o teorie a inconștientului inspirată din textele lui Sigmund Freud. Astfel, ambiția noastră este de a crea pe baza conceptuală a acestor texte o cartografie mai completă a spiritului uman care dă socoteală nu doar de ceea ce, în acesta se prezintă sub forma conștiinței, dar și a tuturor fenomenelor psihice care scapă unei asemenea descrieri.

Primele două părți ale acestei teze sunt dedicate studiului intenționalității husserliene așa cum ia naștere în „Cercetările logice” și în textele contemporane. În prima parte arătăm care este contextul istoric în care Husserl introduce conceptul său de intenționalitate, cu ce diferă acesta de cel al lui Brentano și care este problema pe care acest concept își propune să o rezolve: problema cunoașterii, adică a raportului spiritului la obiectele pe care le cunoaște. Noi pornim de la o punere în practică a argumentelor principale pentru și contra unei logici tributare psihologiei și arătăm că, într-un puternic context psihologic, Husserl încearcă să impună o concepție a cunoașterii care să facă loc obiectivității adevărului, independenței sale în raport cu actele empirice ale cunoașterii.

Noi arătăm în prima secțiune paradoxul poziției husserliene care încearcă să țină o astfel de poziție antipsihologică într-un vocabular intenționalist, care este propriu psihologiei. Din această dublă exigență rezultă conceptul particular al intenționalității care ia naștere la Husserl în epoca „Cercetărilor logice”.

A doua secțiune a primei părți examinează nu doar latura critică antipsihologică a filozofiei husserliene, ci și latura sa pozitivă. Noi arătăm că „Cercetările logice” nu sunt scutite de tensiunile care apar din dubla exigență pe care tocmai o expunem: aceea că cunoașterea este obiectivă, independentă de persoana care gândește și în același timp, ea este exact ceea ce este reluat în activitatea cunoașterii propriu-zise. Această analiză a tensiunilor „Cercetărilor logice” ne determină la sfârșitul primei părți să dăm adevărata măsură a gestului devenit clasic în istoria filozofiei, cel al reducerii transcendente pe care Husserl o operează definitiv în 1913 în *Ideen I*. Mai precis, noi arătăm că, în timp ce „Cercetările logice” nu reușesc să purifice cunoașterea oricărei componente psihologice în ciuda eforturilor repetate pe care Husserl le face în acest sens, doar cu reducerea transcendentală este această problemă rezolvată, în acest sens în care psihologia însăși este, în urma acestei reduceri, concepută ca ideal absolut, generic.

Teza noastră arată în continuare că această concepție a intenționalității care reușește în cele din urmă să rezolve problema cunoașterii, face în același timp abstracție de dimensiunea dinamică a actelor intenționale, a faptului că este vorba de o activitate care se desfășoară în timp și care se expune unui eventual eșec.

A doua parte a tezei este astfel dedicată acestei probleme a dinamicii intenționale. Mai precis, este vorba de studiul unei serii de texte pe care Husserl nu l-a publicat, dar care stă mărturie a unei preocupări constante a lui Husserl pentru problematica dinamismului intențional. Este vorba de o serie de texte din anii 1913-1914 cu privire la conceptul „Tendenz”. Acest concept apare în contextul analizei actelor de semnificație. Problema este de a ști cum putem trece de la actul care ne face să intuim semnul lingvistic (cuvântul spus sau scris) la actul semnificației care vizează obiectul semnat. Vedem clar, într-adevăr, că între aceste două acte nu există nici o comunitate de obiect care să poată justifica această trecere. Obiectul intuit (semnul lingvistic) nu este același cu obiectul semnat. Prin urmare, ne punem întrebarea în acest context de ce și cum este posibil să trecem de la un act care intuiește semnul la un act care semnifică un obiect și răspunsul lui Husserl este că această trecere se face datorită unei tendințe care pornește la de intuirea semnului și merge spre semnificație, astfel că noi intuim semnul fără a fi

conștienței de el. Tocmai acest fenomen ne-a interesat în special în a doua parte a tezei noastre. Am încercat să descriem această tendință și am ajuns la concluzia că nu este vorba de un nou act intențional, căci acesta ar conduce la o regresie la infinit. De asemenea, am ajuns la concluzia că vocabularul husserlian și metoda descriptivă fenomenologică nu ne permite să răspundem în mod mai exact la întrebarea de a ști ce este, propriu-zis, această tendință.

De aceea, am căutat o soluție ieșind din perspectiva husserliană și împrumutând concepte unui cu totul alt domeniu: psihanaliza freudiană. Astfel, această analiză a intenționalității ca dinamică a actelor ne dă acces la problematica inconștientului pe care noi încercăm, în a treia parte, să o reformulăm într-un vocabular husserlian. Tot ceea ce în viața mentală rămâne în afara intenționalității tematice poate fi încadrat în sfera conceptului „Tendenz”, pe care Husserl îl tratează în aceste texte contemporane ale „Cercetărilor logice” (HUA XX/2), dar nu reușește să îl explicitizeze până la capăt.

Astfel, în a treia parte a acestei teze, încercăm să deschidem o dimensiune a inconștientului în termenii teoriei husserliene, pornind de la conceptul „Tendenz”, care descrie raportul pre-intențional care demonstrează dinamica actelor intenționale. Analiza noastră se învâрте în jurul conceptului central al pulsionii, pe care încercăm să îl integrăm în concepția husserliană a vieții intenționale pentru a da o imagine mai completă a vieții psihice care să poată ține seama de dimensiunea sa afectivă și dinamică.

Noi pornim în această analiză de la filiația comună a lui Husserl și Freud în psihologia lui Brentano. Într-adevăr, cei doi filozofi au urmat același curs pe care Brentano l-a predat în 1874 și în care își expune ideile principale în cartea sa cea mai cunoscută, „Psihologia din punct de vedere empiric”, publicată și în 1874. În acest text găsim un capitol întreg dedicat criticii conceptului de inconștient prezentat la anumiți filozofi germani. Avem motive să credem că Freud este la curent cu aceste critici și că își dezvoltă propriul său concept despre inconștient în opoziție nu doar cu critica lui Brentano, ci și cu conceptele filozofice ale inconștientului care îl reduc la o simplă negare a conștiinței. Am arătat astfel că tocmai demersul freudian de a aborda inconștientul din punct de vedere dinamic, ca refulare, ne permite să rezolvăm problema pe care am semnalat-o la Husserl: problema dinamicii intenționale.

Rezultatul cel mai important al acestei teze a fost astfel o reinterpretare a intenționalității husserliene care face loc dimensiunii afective pusă în practică în fiecare act intențional. Dacă intenționalitatea servește lui Husserl să justifice obiectivitatea

cunoașterii, adică a raportului la obiect și la adevărurile obiective, noi am arătat că, în timp ce noi considerăm intenționalitatea ca o stabilire a activității de cunoaștere, nu putem exclude în studiul său dimensiunea subiectivă. În căutarea reintegrării acestei dimensiuni subiective, am arătat că orice act cognitiv este mobilizat de un interes, deci de o componentă afectivă. În alți termeni, un act intențional este în același timp o activitate, având o dinamică, iar această dinamică, care a continuat să-l preocupe pe Husserl toată viața sa, după cum atestă un mare număr de manuscrise recent publicate în colecția „Husserliana”, își găsește impulsul într-o formă foarte generală de afectivitate ale cărei variații cantitative dau în viața psihică nuanțele calitative ale actelor.

Tocmai pe baza acestei articulări între afectivitate și cunoaștere am încercat să articulăm vocabularul freudian la o teorie husserliană a intenționalității și să arătăm că acolo unde există acțiune, există și posibilitatea de eșec. Domeniul psihanalizei, studiul inconștientului nu este altceva decât studiul acestor eșecuri și al rezolvării uneori patologice a acestora, astfel că, în loc de a confrunța psihanaliza și fenomenologia, am încercat să reținem din cele două poziții tezele care se potrivesc și care ne permit să lărgim studiul nostru asupra vieții psihice și să redeschidem cercetările în domeniul psihologiei filozofice.

Celălalt atu al tezei noastre este să gândim împotriva tradiției brentaniene și după modelul lui Freud nu ca o ruptură, ci o continuitate între fizicul corpului trăit și psihicul actelor intenționale de conștiință. Nu mai este vorba, după cum vroia Brentano, de două domenii impermeabile unul celuilalt, ci de o unitate de două aspecte întrepătrunse de o singură și aceeași viață. Astfel, așa cum clinica freudiană nu încetează să o arate, orice schimbare pe plan fizic are efecte psihice și invers, tot ceea ce noi gândim are efecte pe care le resimțim în corpul nostru. Această teză a continuității fizicului și psihicului nu face decât să întărească cealaltă teză, aceea a indisociabilității cunoașterii, adică a reprezentării de obiecte și a afectivității, adică ceea ce aceste obiecte ne fac să resimțim.

Aceste cercetări au meritul de a face loc la două poziții pe care ea le pune față în față. Nu am încercat nici să criticăm psihanaliza din punct de vedere fenomenologic, nici să criticăm fenomenologia după psihanaliză, ci să gândim cele două teorii în ceea ce ele au coerent. Căci, din moment ce este vorba de două teorii care se referă la activitatea psihică umană, credem că ele trebuie să se acordeze în ceea ce au mai adevărat.

CUPRINS

Introducere

PARTEA I – Originea și originalitatea conceptului husserlian de intenționalitate

SECȚIUNEA A – Contextul istoric – problema cunoașterii

Cap. 1 – Dezbateri în jurul psihologismului și problemei fundamentelor logicii

§ 1. Problema psihologismului

§ 2. Psihologismul – argumente pentru și contra

§ 3. Antipsihologismul lui Frege și influența sa asupra lui Husserl

§ 4. Originalitatea antipsihologismului husserlian (soluția prin logica pură)

Cap. 2 – Psihologismul și reprezentările fără obiect

§ 1. Primele concepte moderne de intenționalitate

§ 2. Bolzano și reprezentările fără obiect

§ 3. Critica psihologistă a lui Franz Exner

§ 4. Critica lui Kasimir Twardowski

§ 5. De ce cele două poziții rezistă

Cap. 3 – Husserl contra psihologismului

§ 6. Problema obiectelor imanente

§ 7. Twardowski și dificultățile teoriei obiectelor intenționale

§ 8. Critica husserliană a textului lui Twardowski

§ 9. Critica husserliană a imanenței obiectului intențional în Cea de-a Va Cercetare logică din 1901

§ 10. Critica conținutului conceput ca imagine copie a obiectului

SECȚIUNEA b – Soluția husserliană la problema cunoașterii în Cercetările logice și tensiunile care decurg din aceasta

Cap. 4 – Conceptul de conținut în Cercetările logice

§ 11. Soluția lui Husserl – o reinterpretare a conceptului de intenționalitate

§ 12. Diversele concepte de conținut în Cercetările logice

§ 13. Vorstellung et Repräsentation în 1894

§ 14. Tipologia Reprezentării

§ 15. Vorstellung et Repräsentation în 1901 și soluția actelor obiectivante

§ 16. Repräsentation și realizare – paradoxul plenitudinii

Cap. 5 – Realitatea obiectelor în Cercetările logice

§17. Latura pozitivă (necritică) a poziției Husserliene cu privire la obiect

§18. Intenția semnificației vide și intenția semnificației îndeplinite

§19. Raportul intențiilor de semnificație la obiectul lor în absența îndeplinirii

§20. Îndeplinirea obiectelor ideale

Cap. 6 – Soluția husserliană la problema universalității îndeplinirii: intuiția categorială

§21. Tensiunile în Cercetările logice

§22. Ce este categorialul: formele categorialului

§23. Intuiția categorială

§24. Repräsentation categoriale

§25. Obiecte ideale – corelările actelor pur categorice

Concluzia primei părți

PARTEA II – Caracterul dinamic al vieții intenționale

Cap. 7 – Dinamica vieții intenționale: fundament și îndeplinire

§26. Reamintirea celor dobândite în Partea I

§27. Dinamica intențională: versiunea 1893 – interes și obișnuință

§28. Despre ceea ce s-a pierdut între 1893 și 1901

§29. Cele două tipuri de Deckung

Cap. 8 – De la semn la semnificație

§30. Wortlaut și semnificație

§31. Ceea ce este pentru Husserl o expresie – indici și expresii

§32. Modificările teoriei semnificației în cursul din 1908 – Wortlaut și semnificația din punct de vedere obiectiv

§33. Conceptul de Wortlaut în 1908

§34. Wortlaut și semnificația ca și corelări ale actelor

§35. Reprezentarea vidă

Cap. 9 – Repräsentation simbolică (Wortlaut) ca revelatoare a tendinței (Tendenz)

§36. Wortlaut și semnificația din punct de vedere a actelor

§37. Variațiile interesului și efectul lor în dinamica actelor

§38. Explicarea raportului între conștiința lui Wortlaut și conștiința semnificației pornind de la analizele atenției – introducerea conceptului de Tendenz

§39. Clarificările din 1913-1914 cu privire la conceptul de Tendenz

Cap. 10 – Tendenz și intersubiectivitatea

§40. Rolul indicativ al expresiilor – Wortlaut în comunicare

§41. Funcția indicativă a lui Wortlaut

§42. Textura complexă a înțelegerii ascultătorului

§43. Sechestrul semnului și înțelegerea semnificației

§44. Comunicare și Einfühlung

§45. Fundația actelor comunicării în Einfühlung

§46. De la Einfühlung ca și condiție pre-discursivă a oricărei comunicări la actualizarea sa într-un interes determinat care se referă la viața psihică a celuilalt

§47. Einfühlung ca interes de cooperare. De la interesul de cooperare la comunicarea propriu-zisă

§48. Einfühlung și Tendenz

Cap. 11 – Tendenz și latura perceptivă

§49. Funcția Repräsentation explicată prin Tendenz

§50. Problema Repräsentation intuitivă

§51. Interesul critic și tendința

§52. „Intenția fără tensiune”

Cap. 12 – Tendenz și temporalitate

§53. Despre distincția între Tendenz și intenție

§54. O conștiință neintențională?

§55. Teoria reținerilor

§56. Intenționalitate transversală și intenționalitate longitudinală

§57. Intenționalitatea fluxului și „conștiinței ultime”

Concluzia celei de-a doua părți

§58. Intenție și pulsione

PARTEA III – Intenționalitate și inconștient

Cap. 13 – Psihologia brentaniană : o moștenire comună Husserl și Freud

§59. Freud și filozofia

§60. Freud și Husserl – aceeași sursă – Brentano

§61. Insuficiențele distincției brentaniene între fenomenele fizice și fenomenele psihice

§62. Husserl contra Brentano cu privire la distincția între fenomenele fizice și fenomenele psihice

§63. Freud și Brentano

§64. Argumentul istoric – Freud, elevul lui Brentano

§65. Argumentul speculativ – critica brentaniană a inconștientului

§66. Argumentul conceptual – vocabularul criticii freudiene a filozofiei

Cap. 14 – Inconștientul freudian: o conștiință inconștientă?

§67. Fundamentul intenționalității

§68. Dovedirea inconștientului

§69. Critica brentaniană a inconștientului – la originea conceptului freudian al inconștientului

§70. Justificarea inconștientului la Freud

Cap. 15 – Inconștientul sau problematica unui psihic inaccesibil reflecției

§71. Echivalența între conștiință și reflecție

§72. Preconștient și inconștient

§73. Punctul de vedere dinamic asupra inconștientului (refularea)

§74. Punctul de vedere topic asupra inconștientului (inconștientul ca sistem)

§75. Critica din punct de vedere topic

Cap. 16 – Pulsionea: reprezentare și afect

§76. Inconștientul ca imposibilitate a reflecției

§77. Pulsunile

§78. Explicitarea refulării prin pulsiune

§79. Sentimente inconștiente?

Epilog asupra pulsiunii morții

§80. Intenționalitate și inconștient

§81. Pulsiunea morții – roca dură a analizei psihismului

Anexa I – Tendință și dorință

Anexa II – Michel Henry – critica inconștientului freudian

BIBLIOGRAFIE:

A. LITERATURA PRINCIPALĂ

B. LITERATURA SECUNDARĂ

Cuvinte cheie: intenționalitate, inconștient, tendință, semnificație, Wortlaut, pulsiune, dinamică, Husserl, Freud.